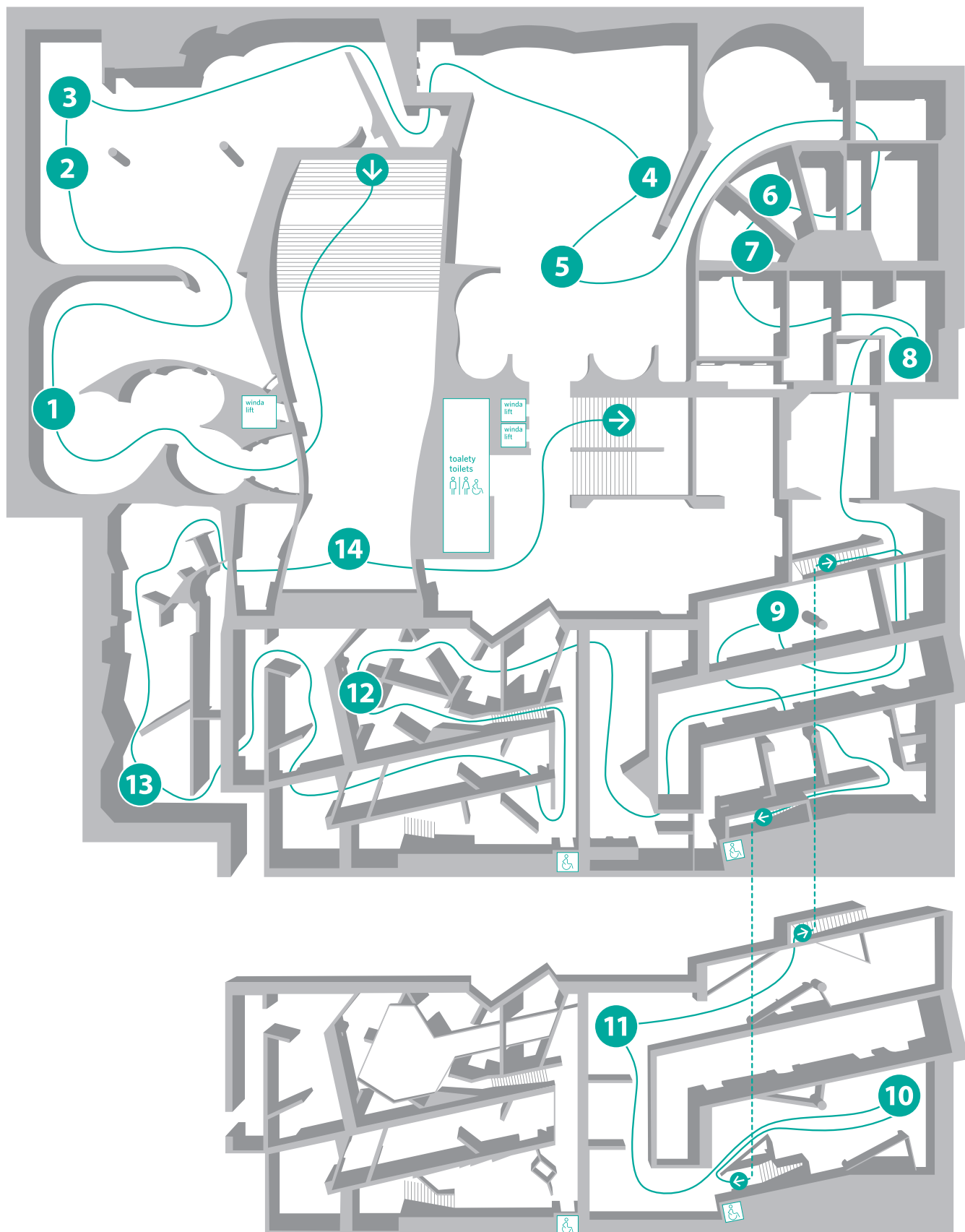

ŚCIEŻKA ZWIEDZANIA: Życie religijne

1. Judaizm i chrześcijaństwo

Galeria 2: Pierwsze spotkania, 965-1500

W scenie z ołtarza Wita Stwosza Jezus dyskutuje z **rabinami** w Świątyni. To symboliczna debata między judaizmem a chrześcijaństwem. Wyznawcy obu religii uważają Biblię **hebrajską** za świętą księgę, lecz interpretują ją inaczej. Żydzi w odróżnieniu od chrześcijan nie uznają Nowego Testamentu. Kościół akceptował Żydów, ponieważ byli świadkami życia i męczeństwa Jezusa. Mieli jednak zajmować niższą pozycję wobec chrześcijan, gdyż nie uznali Jezusa za Mesjasza.

Przejdź w stronę drewnianego grodu i omiń okrągły stół z brakteatem i ekranami interaktywnymi, by stanąć naprzeciw Drzwi Gnieźnieńskich. Po ich prawej stronie znajdziesz scenę z Ołtarza Wita Stwosza.

 SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "START" do punktu "1."

2. Szulchan aruch

Galeria 3: Paradisus Iudaeorum, 1565-1648

Poznaj Szulchan aruch – kodeks prawa religijnego dotyczącego **szabatu**, świąt, **koszerności** i wszystkich innych aspektów życia Żydów. Tekst autorstwa Josefa Karo odzwierciedla zwyczaje **sefardyjskie**. Krakowski **rabin** Mojżesz Isserles, zwany Remu, dodał do niego uwagi odnoszące się do tradycji **aszkenazyjskiej**. Nadał im tytuł Mapa – z **hebrajskiego**: „obrus” – podkreślając, że Szulchan aruch, po hebrajsku „nakryty stół”, jest niezupełnie nakryty. Kodeks Karo wraz z uwagami Remu ukazał się w latach 1578-1580 w Krakowie i do dziś stanowi główny punkt odniesienia w zakresie żydowskiej praktyki religijnej.

Po wejściu do galerii skręć w lewo, w kierunku ściany z dużą mapą Europy, pod którą znajdują się stanowiska drukarskie. Naprzeciw stoi drewniany pulpit z interaktywnym ekranem prezentującym Szulchan aruch.

 SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "1." do punktu "2."

3. Tora i Talmud

Galeria 3:
Paradisus Iudaeorum, 1565-1648

Dotknij pnia drzewa i jego gałęzi na interaktywnym stole pośrodku biblioteki i poznaj historię **Talmudu**, najważniejszego zbioru żydowskich praw religijnych wraz z komentarzami. Pień symbolizuje **Torę**, czyli pięć pierwszych ksiąg Biblii. Gałęzie to wyrastające z Tory teksty religijne, które tworzą Talmud. Życie poświęcone studiowaniu Talmudu było ideałem dla wielu Żydów.

Obok stanowisk drukarskich znajduje się biblioteka. Podejdź do ustawionego pośrodku interaktywnego stołu, by dotknąć pnia drzewa i jego gałęzi, a dowiesz się o historii Talmudu.

SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "2." do punktu "3."

4. Kobięca pobożność

Galeria 4:
Miasteczko, 1648-1772

Cene urene to jedna z najpopularniejszych książek napisanych w języku **jidysz**. Autor przetłumaczył i zaadaptował teksty biblijne oraz opatrzył je przystępnymi komentarzami. Kobiety, które z reguły nie znały **hebrajskiego**, czytały *Cene urene*, nazywane „Biblią kobietą”, w **szabat** i święta. Oryginalny ilustrowany egzemplarz z XVIII w. znajdziesz w kredensie obok rytualnych przedmiotów: świeczników zapalanych na szabat i święta, srebrnego kielicha służącego do błogosławieństwa wina i lampy oliwnej używanej w święto Chanuka.

Po wejściu do galerii skręć w prawo, na targowisko. Stąd wejdź do żydowskiego domu. Starodruk prezentowany w zielonym kredensie to *Cene urene*.

SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "3." do punktu "4."

5. Synagoga z Gwoźdzca

Galeria 4:
Miasteczko, 1648-1772

Synagoga to centrum życia gminy żydowskiej. Drewniana synagoga w Gwoźdźcu powstała ok. 1650 r. Jej wnętrze, ozdobione malowanymi tekstami modlitw, znakami zodiaku oraz przedstawieniami zwierząt i kwiatów, zostało odnowione w 1729 r. Centralne usytuowanie **bimy** – podium, z którego odczytuje się **Torę** – jest typowe dla polskich synagog. Budowla została zniszczona ok. 1914 r., jednak w latach 2011-2012 ponad 300 ochotników i specjalistów pod kierunkiem Handshouse Studio wykonało rekonstrukcję dachu i pięknie malowanego sklepienia, używając tradycyjnych technik, narzędzi i materiałów. W dawnej Rzeczypospolitej znajdowało się ponad 150 drewnianych synagog. Wszystkie uległy zniszczeniu.

Po wejściu do galerii skręć w prawo i przejdź przez targowisko w stronę synagogi.

 SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "4." do punktu "5."

6. Nowoczesna jesziwa

Galeria 5:
Wyzwania nowoczesności, 1772-1914

Dlaczego wskazówki zegara obracają się w przyspieszonym tempie? Przedstawienie jednej doby z życia nowoczesnej **jeschiwy** w Wołożynie zajmuje w filmie zaledwie 5 minut. W tej prywatnej uczelni religijnej, założonej w 1803 r., setki młodych mężczyzn studiowały **Talmud** i inne teksty od rana do nocy. W nowoczesnej jesziwie studiowanie **Tory** było celem samym w sobie, w odróżnieniu od innych jesziw, które głównie przygotowywały studentów do zawodu **rabina**. Pierwsze jesziwy powstały w Polsce już w XVI w.

Przejdź przez kolejne części galerii aż do sali ślubnej. Wejdź do biblioteki uczonego maskila, z której przejdiesz do nowoczesnej jesziwy. Obejrzyj film o jesziwie, wyświetlany na jednej ze ścian sali.

 SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "5." do punktu "6."

7. Chasydyzm

Galeria 5:
Wyzwania nowoczesności, 1772-1914

W multimedialnej prezentacji zobacz kwitle – kartki z prośbami, które **chasydzi** przekazują **cadykowi** w nadziei, że pomoże on rozwiązać ich problemy. W odpowiedzi cadyk daje im poradę, błogosławieństwo lub amulet. Kwitle są wyrazem wiary we wstawiennictwo cadyka u Boga. Prezentowane tu kartki to wybór z 6000 kwitli wysłanych do cadyka Eliasza Guttmachera z 707 miejscowości w latach 1873-1874. Chasydyzm, mistyczny ruch odnowy religijnej powstały w XVIII w. na Podolu, rozwinął się dynamicznie przez cały XIX w.

Wychodząc z jesziwy, znajdziesz się w przestrzeni poświęconej chasydyzmowi.

 SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "6." do punktu "7."

8. Wielka Synagoga

Galeria 6:
Na żydowskiej ulicy, 1918-1939

Wielka **Synagoga** na Tłomackiem w Warszawie, otwarta w 1878 r., była dumą postępowych Żydów. Uczęszczali do niej „Polacy wyznania mojżeszowego” – Żydzi, którzy utożsamiali się z polskim językiem i kulturą, i wierzyli w integrację z polskim społeczeństwem. Kazania w Wielkiej Synagodze wygłaszano po polsku, ale obrzędy nadal odbywały się po **hebrajsku**. Kobiety zasiadały w osobnej galerii. Posłuchaj głosu Gerszona Siroty, **kantora** Wielkiej Synagogi – pierwszego, który nagrał swój śpiew.

Wydź z dworca i przejdź przez sekcję poświęconą rozwojowi przemysłu, kierując się w stronę dużej gabloty. To przestrzeń integracji, w której odnajdziesz model Wielkiej Synagogi.

 SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "7." do punktu "8."

9. Agudas Jisroel

Galeria 6:
Na żydowskiej ulicy, 1918–1939

Program polityczny i osiągnięcia Agudas Jisroel (w skrócie Aguda), partii religijnych Żydów, ukazane są w filmie i poprzez dwa oryginalne przedmioty: kieszonkowe wydanie **Talmudu** z 1929 r., by można go studiować codziennie i wszędzie, oraz skarbonkę do zbierania datków na utrzymanie prestiżowej Jesziwy Mędrców Lublina. Otwartą w 1930 r. **jesziwę**, największą i najnowocześniejszą uczelnię talmudyczną na świecie, uważano za symbol potęgi religii żydowskiej. Aguda broniła tradycji religijnej i przeciwstawiała się świeckiemu stylowi życia promowanemu przez inne żydowskie ugrupowania.

Po wejściu na ulicę skróć w prawo do przestrzeni poświęconej polityce. Pośrodku, naprzeciw ławki, znajduje się prezentacja poświęcona partii Agudas Jisroel.

SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "8." do punktu "9."

10. Chasydzkie wesele w Bobowej

Galeria 6:
Na żydowskiej ulicy, 1918–1939

Wesele córki **cadyka** z Bobowej w marcu 1931 r. było tak spektakularnym wydarzeniem, że polska agencja fotograficzna „Światowid” wysłała fotografa, by uwiecznić uroczystość. Do Bobowej zjechały tysiące **chasydów**. Witali ich Żydzi na koniach przebrani za „kozaków”. „U nas taki zwyczaj, że na wesele przebrają się Żydzi za kozaków, krakusów, ułanów i huzarów, żeby było wesoło i żeby nastrój był purimowy” – tłumaczyli reporterowi „Nowego Dziennika”. Radosny korowód, przy wtórze muzyki, dotarł do baldachimu zwanego chupą, gdzie odbyła się ceremonia zaślubin. Fotoreportaż o weselu ukazał się w polskiej i żydowskiej prasie w kraju i za granicą.

Po wejściu na ulicę przejdź do sali kinowej i przestrzeni z parkietem, by odnaleźć schody wiodące na antresolę. Ze schodów skróć w prawo, do ozdobionej mapami sali i znajdź metalową tabliczkę z napisem „Bobowa”.

SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "9." do punktu "10."

11. Szkoły religijne

Galeria 6:
Na żydowskiej ulicy, 1918-1939

„Posłano mnie w wieku trzech lat do **chederu**” – wspominał pewien młody Żyd. Zajrzyj do jednej ze szkolnych ławek i obejrzyj archiwalne filmy o żydowskiej edukacji religijnej w II Rzeczypospolitej: od chederu, czyli szkoły podstawowej dla chłopców, po **jesziwę**, uczelnię dla młodych mężczyzn. Pod presją państwa do programu szkół religijnych wprowadzono niektóre przedmioty świeckie. Partia Agudas Jisroel patronowała części szkół religijnych, w tym szkołom Bejs Jakow, zakładanym przez Sarę Szenirer dla dziewcząt. Działały też świeckie szkoły żydowskie, ale większość żydowskich dzieci uczęszczała do polskich placówek państwowych.

Wróć do schodów i idź prosto. Następnie skręć w prawo, mijając podwórko, by znaleźć się w szkolnej sali.

SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "10." do punktu "11."

12. Życie religijne w getcie warszawskim

Galeria 7:
Zagłada, 1939-1944

„Wszyscy [...] Żydzi, którzy zginęli z rąk oprawców, są męczennikami, [...] nawet jeśli nie zmuszano ich do porzucenia wiary” – pisał **rabin** Szymon Huberband, członek Oneg Szabat, podziemnej organizacji w getcie warszawskim. Zapoznaj się z fragmentami z dzienników, w których Żydzi opisywali, jak starali się przestrzegać zasad judaizmu w czasie Zagłady. Niemcy niszczyli **synagogi**, profanowali cmentarze, zakazywali uboju rytualnego. Życie religijne przeszło do podziemia. Także ochrzczonym Żydom Niemcy kazali przenieść się do getta. Działały w nim dwa katolickie kościoły.

Przejdź przez pięć kolejnych części getta do sali opowiadającej o życiu religijnym. Pośrodku, pomiędzy podświetlonymi, szklanymi panelami, znajdziesz interaktywny ekran.

SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "11." do punktu "12."

13. Przywracanie godności

Galeria 8:
Powojnie, 1944 do dziś

Obejrzyj archiwalny film przedstawiający uroczysty pochówek zwojów **Tory**, sprofanowanych przez Niemców w czasie okupacji. Znalezione je po wojnie na terenie byłego getta w Łodzi i pogrzebano na cmentarzu żydowskim. Zwoje Tory należy traktować z takim samym szacunkiem, jak ludzkie ciało, a w przypadku zniszczenia trzeba je pochować lub złożyć w bezpiecznym miejscu. Po ekshumacjach z masowych grobów także ludzkim szczątkom wyprawiano prawdziwe pogrzeby. Posłuchaj **kantora** śpiewającego modlitwę za dusze zmarłych *El mole rachamim* (Boże pełen miłosierdzia).

Po wejściu do galerii stań tak, by po lewej stronie mieć ścianę formularzy rejestracyjnych. Na wprost, ponad ruinami, zobaczysz film prezentujący uroczysty pochówek zwojów Tory.

 SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "12." do punktu "13."

14. Po 1989 roku

Galeria 8:
Powojnie, 1944 do dziś

Choć nie trzeba być religijnym, aby być Żydem, „każdy z nas ma przodków religijnych” – stwierdza kobieta w jednym z wywiadów, które możesz obejrzeć w interaktywnej prezentacji. Posłuchaj, co mówią Żydzi o życiu religijnym w Polsce. Po okresie marginalizacji w czasach komunizmu ożyło ono pod koniec lat 80. Żydzi mogą przystępować do kongregacji ortodoksyjnych i postępowych. Nawet ci, którzy nie uważają religii za najważniejszą, mogą uczestniczyć w życiu religijnym, obchodząc święta z rodziną i przyjaciółmi.

Końcowa część wystawy.

 SPRAWDŹ NA MAPIE:
z punktu "13." do punktu "14."

Słowniczek

Aron ha-kodesz – szafa służąca do przechowywania zwojów → **Tory**, najświętszego przedmiotu w judaizmie. Znajduje się w → **synagodze** na wschodniej ścianie wyznaczającej kierunek Jerozolimy i modlitw. Forma aron ha-kodesz nawiązuje do biblijnych opisów Arki Przymierza, w której złożone były Tablice Dziesięciorga Przykazań, oraz architektury Świątyni Jerozolimskiej.

Aszkenazyjczycy – Żydzi zamieszkujący początkowo ziemie niemieckie, a potem całą Europę Środkową i Wschodnią. Dziś mieszkają w wielu państwach, m. in. w Izraelu. Niektórzy wciąż posługują się językiem → **jidysz**. Mają własne zwyczaje odróżniające ich od → **Sefardyjczyków**.

Bejt ha-midrash (w jidysz: *bejs medresz*, „dom nauki”) – miejsce utrzymywane przez gminę żydowską (→ **kehilę**), tradycyjnie przeznaczone dla mężczyzn do studiowania → **Tory** i modlitwy.

Bima – podium w → **synagodze**, które służy do czytania zwoju → **Tory**. W polskich synagogach bima tradycyjnie znajduje się na środku głównej sali modlitewnej i skierowana jest ku wschodniej ścianie.

Cadyk (w jidysz: *rebe*) – dosłownie: „sprawiedliwy”; charyzmatyczny przywódca religijny w → **chasydyzmie**. Zwolennicy uważają cadyków za pośredników między Bogiem i wiernymi.

Chasydyzm – ruch mistyczny powstały w XVIII w. na Podolu. Jego celem była odnowa religijności Żydów. Za twórcę ruchu uważa się Izraela ben Eliezera, zwanego Baal Szem Tow (Beszt). Podstawą chasydyzmu jest ekstazyjna pobożność wyrażana m.in. w modlitwach, śpiewie, tańcu. Zwolennicy tego ruchu, zwani chasydami, gromadzili się wokół → **cadyków**.

Cheder (w jidysz: *chejder*, „pokój”) – tradycyjna szkoła, w której chłopcy uczą się czytać i pisać po hebrajsku i poznają → **Torę**. Nauczyciel w chederze nazywany jest mełamedem.

Diaspora – określenie używane dla wszystkich Żydów mieszkających poza Ziemią Izraela.

Halacha – prawo religijne regulujące wszystkie aspekty życia Żydów. Podstawą halachy są przykazania (micwy) wywiedzione z → **Tory**.

Haskala – żydowskie oświecenie, nurt powstały w XVIII w. w Europie. Jego zwolennicy (maskile) postulowali unowocześnienie i reformę życia Żydów. Zachęcali do nauki przedmiotów świeckich, nowoczesnego języka hebrajskiego i języków obcych.

Hebrajski – zarówno święty język religii i nauki żydowskiej, jak i jego nowoczesna wersja powstała w XIX w., która stała się oficjalnym językiem Państwa Izrael.

Jesziwa – wyższa szkoła religijna, w której młodzi Żydzi studiują → **Talmud** i inne teksty religijne.

Jidysz – codzienny język Żydów → **aszkenazyjskich**, ukształtowany pod wpływem języka niemieckiego, hebrajskiego, aramejskiego, dialektów judeo-romańskich i języków słowiańskich. Początki jidysz sięgają średniowiecznej Nadrenii. Przed II wojną światową posługiwało się nim około 13 milionów ludzi.

Kabała – żydowska tradycja mistyczna, zawierająca elementy filozofii, teologii i magii. Kabaliści wierzyli, że ta wiedza pozwala odkryć tajemnice wszechświata oraz istotę boskości. Głównym dziełem kabały jest *Sefer ha-Zohar* (Księga Blasku) – średniowieczny zbiór mistycznych komentarzy do → **Tory**.

Kahał – władze zarządzające kehilą, czyli gminą żydowską w danej miejscowości. Najważniejsze sprawy gminy zapisywano w księdze zwanej pinkasem.

Kantor (chazan) – urzędnik → **synagogałny** prowadzący nabożeństwa, także w formie śpiewów. Nabożeństwo może również prowadzić rabin lub inny członek → **minjanu**, także osoba świecka.

Karaïmi (Karaici) – uznawali nauki zawarte wyłącznie w → **Torze**, czym różnili się od rabanitów, czyli Żydów, którzy dodatkowo akceptowali nauki głoszone przez → **rabinów**. Wywodzący się ze średniowiecznej Babilonii, Karaïmi zamieszkiwali Europę Wschodnią, przede wszystkim tereny Krymu i Litwy.

Klezmer – żydowski muzykant występujący na weselach i innych uroczystościach. Zespół klezmerski składa się zwykle ze skrzypka, kontrabasisty, cymbalisty, perkusisty, klarncisty, trębacza.

Koszerność (hebr. *kaszrut*) – zasady dotyczące rytualnej czystości pożywienia, wywiedzione z biblijnej Księgi Kapłańskiej. Z nich wynika m.in. zakaz łączenia mięsa z mlekiem czy spożywania mięsa niektórych zwierząt. Zasady odnoszą się także do sposobu, w jaki zwierzę powinno być zabite, a jego mięso przygotowane. Jedzenie zgodne z tymi zasadami jest koszerne.

Litwacy – Żydzi z północno-wschodnich terenów dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów obejmujących Litwę, część Białorusi, Łotwę i okolice. W XIX w. ukształtował się stereotyp Litwaków jako chłodnych intelektualistów, w odróżnieniu od Żydów galicyjskich, mieszkających w zaborze austriackim.

Macewa – żydowska płyta nagrobna, często ozdobiona symbolicznymi reliefami i malowidłami.

Machzor – modlitewnik używany w czasie świąt, w odróżnieniu od siduru, zawierającego modlitwy codzienne i na → **szabat**.

Minhag – zwyczaj żydowski, który z czasem stał się obowiązujący na równi z prawem religijnym (→ **halacha**).

Minjan – zgromadzenie tradycyjnie złożone z co najmniej 10 Żydów płci męskiej po 13. roku życia, wymagane do odprawiania modlitw w → **synagodze**, czytania → **Tory** i podczas innych ceremonii religijnych, np. ślubów i pogrzebów.

Mykwa – zbiornik wodny służący do rytualnego oczyszczania.

Rabin – nauczyciel judaizmu i przywódca duchowy zgromadzenia wiernych, mający upoważnienie do rozstrzygania kwestii wynikających z → **halachy**. Rabin jest jednym z najważniejszych urzędników gminy żydowskiej, m.in. przewodniczy rozprawom sądu żydowskiego (hebr. *bejt din*), udziela ślubów, stwierdza → **koszerność**.

Sefardyjczycy – potomkowie Żydów wywodzących się z Półwyspu Iberyjskiego. Po wygnaniu z Hiszpanii i Portugalii (koniec XV w.) zaczęli osiedlać się w Europie Zachodniej oraz Imperium Osmańskim (w tym na Bałkanach i w Afryce Północnej). Posługują się językiem ladino i mają własne zwyczaje, odróżniające ich od → **Aszkenazyjczyków**.

Synagoga (bóżnica, szul) – żydowski dom modlitwy. Zgodnie z tradycją kobiety zasiadają w osobnej części synagogi.

Szabat (jid. *szabes*) – dzień odpoczynku trwający od zachodu słońca w piątek i kończący się krótko po zachodzie słońca w sobotę. W tym czasie praca jest zabroniona.

Sztetl – miasteczko w Europie Wschodniej zamieszkiwane w dużej części przez Żydów.

Sztibl (szybel) – izba, w której → **chasydzi**, zwolennicy danego → **cadyka**, zbierali się na modlitwy, wspólne studiowanie i dla towarzystwa.

Talmud – zbiór praw żydowskich (→ **halacha**) i komentarzy (midraszy) do → **Tory**. Talmud składa się z Miszny (dotyczącej przestrzegania przykazań wywiedzionych z → **Tory**) i Gemary (zawierającej → **rabiniczne** interpretacje Miszny). Talmud powstał między III a V w. n.e. w Palestynie i Babilonii. Talmud Babiloński jest obszerniejszy i powszechniejszy niż Talmud Jerozolimski, powstał w Palestynie.

Tora – w wąskim znaczeniu to nazwa pierwszych pięciu ksiąg Biblii. Zwój Tory z wypisanym ręcznie tekstem Pięcioksięgi jest najświętszym obiektem judaizmu. W szerszym rozumieniu Tora oznacza całość nauczania religijnego i tradycji judaizmu, zarówno w formie ustnej, jak i pisemnej.